

1.01
Prejeto 1. 2. 2010

UDK 323.1(436.5)"1861/1918"

Filip Čuček*

Nacionalna kohabitacija na ("slovenskem") Koroškem v avstrijski ustavni dobi

IZVLEČEK

V prispevku analizira avtor "slovenski del" Koroške po obnovi ustavnega življenja, ko se je nacionalizem vse bolj uveljavljal v političnem življenju. V tem času je velika skupina (slovenskih) izobražencev ostala distancirana do slovenskega narodnega gibanja ali mu je celo nasprotovala, ker se je počutila ogroženo. Slovenski nacionalni razvoj je bil na Koroškem v marsičem šibkejši od tistega, ki so ga razvili Slovenci na Kranjskem ali na Štajerskem. Demokratična misel, ki se je v omenjenih dveh deželah kazala tudi s pluralizacijo slovenskega političnega prostora, je na Koroškem v veliki meri izostala. Če so kranjski in štajerski Slovenci svoje slogaške politične začetke "preoblikovali" v moderno pluralno politično strankarsko življenje, pa koroški Slovenci (tudi zaradi volilnega sistema) tega elementa moderne družbe niso razvili vse do propada dvojne monarhije.

Ključne besede: Koroška, Avstro-Ogrska, politična zgodovina, demokracija, nacionalizem

ABSTRACT

NATIONAL COHABITATION IN THE ("SLOVENIAN") CARINTHIA DURING THE AUSTRIAN CONSTITUTIONAL PERIOD

In the following contribution the author analyses the "Slovenian part" of Carinthia after the restoration of the constitutional life, when nationalism kept asserting itself increasingly in the political life. The author demonstrates that a large group of (Slovenian) intellectuals distanced itself from the Slovenian national movement or even opposed it, as it felt endangered. In many aspects the Slovenian national development in Carinthia was inferior to Carniola or Styria. Democratic thought, which manifested itself in the two aforementioned provinces also as the pluralisation of the Slovenian political space, was almost non-existent in Carinthia. If the Carniolan and Styrian Slovenians "transformed" their initial unification policy into a modern pluralist political party life, the Carinthian Slovenians (also due to their electoral system) failed to develop this element of a modern society until as late as the dissolution of the Double Monarchy.

Key words: Carinthia, Austria-Hungary, political history, democracy, nationalism

* Dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: filip.cucek@inz.si

Uvod

Na Koroškem, ki je bila med "slovenskimi" deželami ena izmed tistih, ki so najbolj občutile prodirajoči nemški nacionalizem v drugi polovici 19. stoletja, se je morala slovenska elita na jugu dežele oprijeti vsake bilke, da je zavarovala lasten nacionalni razvoj. Po obnovi ustavnega življenja je dokaj velika skupina (slovenskih) izobražencev ostala distancirana do slovenskega narodnega gibanja ali mu je celo nasprotovala, ker se je počutila ogroženo. Med nekaterimi je bila navzoča še močna lokalna (prednacionalna) zavest, drugi pa so se v procesu nacionalne diferenciacije zavestno odločili za nemško stran.¹ To je veljalo tudi za poslance in uradnike, ki niso podpirali slovenskega emancipacijskega toka. Sicer so poudarjali slovenski etnični izvor, v ključnih trenutkih pa so se avtomatično postavili na stališče nemškega nacionalizma.² Tako je bil slovenski nacionalni razvoj na Koroškem v marsičem šibkejši od tistega, ki so ga razvili Slovenci na Kranjskem ali na Štajerskem. Demokratična misel, ki se je v omenjenih dveh deželah kazala tudi s pluralizacijo slovenskega političnega prostora, je na Koroškem v veliki meri izostala, kohabitacija z gospodarsko in politično močnejšim nemškim elementom pa je ob krepitvi nacionalnih ideologij postajala vse bolj nemogoča. Slovenski akterji so pri razširjanju slovenske ideologije s časopisi in revijami dosegli le majhen krog bralcev. Tudi na slovenskem podeželju niso mogli tekmovati z nemško "konkurenco", zaradi česar se je uveljavila miselnost, ki ni bila najbolj naklonjena slovenskemu nacionalnemu gibanju. Slovenski učitelji,³ trgovci, obrtniki in veliki kmetje so bili pod vplivom nemškega nacionalizma, ki je bil s svojo vizijo bolj obetaven in trden kot mlada in šibka slovenska alternativa.

Andrej Einspieler

Če je v času marčne revolucije tudi slovenska stran na Koroškem relativno uspešno zastavila slovenski kulturni (in politični) razvoj, so leta ponovnega absolutizma zatrla vse oblike (slovenskega) političnega izražanja. Bachova "doba" je (na Slovenskem) dovoljevala samo omejeno kulturno delovanje. Na Koroškem je čas pritiska žandarmerije in birokracije nekoliko "dušila" celovška Mohorjeva družba in širila slovensko branje ne samo v "domači" deželi, pač pa tudi širše.⁴ Konservativni značaj družbe pa navsezadnje ni predstavljal grožnje celovškim ali dunajskim "oblastnikom", še posebej zato, ker se pojem nacionalizem (in z njim povezane nacionalno-politične zahteve) še ni povsem izoblikoval in "ločil" od (do-

¹ Teodor Domej: Slovenci v 19. stoletju v luči svojih lastnih oznak. V: Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994). Ljubljana 1995, str. 87.

² Teodor Domej: Andrej Einspieler in slovensko šolstvo na Koroškem. V: Einspielerjev simpozij v Rimu, Celje 1997, str. 94.

³ Prim. Theodor Domej: Schule und Lehrerschaft bei der "Nationalisierung" der Kärntner Slovenen. V: Eliten und Nationwerdung/Elite in narodovanje. Celovec (Klagenfurt), Ljubljana (Laibach), Dunaj (Wien) 2003, str. 85-116.

⁴ Prim. Arnold Suppan: Koroški Slovenci v 19. in 20. stoletju. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1990, št. 1-2, str. 28-29.

tedanjih) jezikovnih (ali kulturnih) teženj "manjšinskih" Slovencev znotraj večine "slovenskih" avstrijskih dežel.⁵

Obnova ustavnega življenja (in z njo povezana demokratična politična ureditev) je prinesla tudi na Koroško svež veter. Slovenska politika je sicer sprejela novo parlamentarno ureditev z velikimi upi na eni strani in strahom na drugi. Zaradi Schmerlingove "trde" politike in volilnega sistema, ki je dajal prednost "zgodovinskim" narodom, na drugi strani pa slovenskega poloma na prvih volitvah leta 1861, se je slovenska stran zavedla svojega neugodnega položaja. Na Koroškem sta od šestdesetih let naprej delovali liberalna nemška in konservativna slovenska stran. Slednjo sta najbolj zaznamovala Andrej Einspieler⁶ in Matija Majar,⁷ ki sta se oddaljila od načel liberalizma in s tem vplivala na to, da se "slovenski" liberalizem na Koroškem ni uveljavil.⁸ Prvi je zagovarjal integriteto Koroške in povečano mero slovenske enakopravnosti, drugi pa je bil naravnani precej slovanofilsko (rusofilsko). Oba sta že v času marčne revolucije zagovarjala misel o združitvi vseh Slovencev na etnični podlagi, čeprav se zdi, da Einspieler ni bil naklonjen ideji Zedinjene Slovenije.⁹ Po obnovi ustavnega življenja je svoje koncepte glede "rešitve" slovenskega nacionalnega vprašanja na Koroškem širil z listi Stimmen aus Innerösterreich (nemško pisan časnik, izhajal v letih 1861-63, ki je poskušal "navdušiti" nemško javnost glede slovenskih zahtev).¹⁰ Časopis, ki je izhajal le tri leta (do 1863), je bil prepovedan zaradi dopisa, v katerem je bila izražena misel o politični osamosvojitvi Slovencev v okviru monarhije na podlagi narodnega prava. Močnejše pa se je slovensko politično gibanje na Koroškem izrazilo z izdajanjem političnega lista Slovenec (1865-1867), ki se je oprijel konservativnih načel proti prodirajočemu (nemškemu) liberalizmu. Vse od ustanovitve je objavljajl nacionalno naravnane članke, v katerih je pozival k rabi slovenščine in se zavzemal za njeno enakopravnost v javnem življenju.¹¹ Kljub temu da se je slovensko nacionalno gibanje na Koroškem le s težavo uveljavljalo, je bil Einspieler v šestdesetih letih s svojo politiko eden vidnejših predstavnikov slovenske politične elite. V duhu konservativnega federalizma je maja in junija 1865 povzel in priredil koncept Františka Palackéga glede preureditve monarhije,¹² ki je v tem času predstavljal

⁵ Janko Pleterski: Narodna in politična zavest na Koroškem. Narodna zavest in politična orientacija prebivalstva slovenske Koroške v letih 1848-1914. Ljubljana 1965, str. 139-141.

⁶ O njem glej več Einspielerjev simpozij v Rimu; Tone Zorn: Andrej Einspieler in slovensko politično gibanje na Koroškem v 60. letih 19. stoletja. V: ZČ, 1969, št. 1-2, str. 31-51

⁷ O njem glej več Iskra V. Čurkina: Matija Majar - Ziljski. Razprave VIII/2. Ljubljana, 1974; Matija Majar Ziljski. Celovec-Ljubljana-Dunaj 1995.

⁸ Prim. Pleterski, Narodna in politična zavest, str. 164-204; Tone Zorn, Andrej Einspieler in slovensko politično gibanje na Koroškem, str. 31.

⁹ Prim. Janez Cvirn: Der Austroslavismus und die Slovenen. V: Der Austroslavismus. Ein fröhliches Konzept zur politischen Neugestaltung Mitteleuropas. Wien, Köln, Weimar 1996, str. 79.

¹⁰ Bernhard Perchinig: "Wir sind Kärntner und damit hat sich's ...". Deutschnationalismus und politische Kultur in Kärnten (hg. Slowenisches wissenschaftliches Institut). Klagenfurt 1989, str. 39-41.

¹¹ Prim. Slovenec (S), 18. 1.-25. 2. 1865, Česa je Slovencem treba?

¹² Prim. Otto Urban: Der tschechische Austroslavismus nach dem österreichisch-ungarischen Ausgleich. V: Der Austroslavismus, str. 37-38; Hans Henning Hahn: Der Austroslavismus. Vom kulturellen Identitätsdiskurs zum politischen Konzept. V: Habsburg und die Slavia (Gun-Britt Kohler, Rainer Grübel, Hans Henning Hahn (Hrsg.)). Frankfurt am Main 2008, str. 49-75; Jiří Kořalka: Palacký und Österreich als Vielvölkerstaat. V: Nationale Vielfalt und gemeinsames Erbe in Mitteleuropa (herausgegeben von Erhard Busek und Gerald Stourzh). München 1990, str. 82; Iskra V. Čurkina: Osnovne etape v razvoju rusko-slovenskih odnosov v drugi polovici 19. stoletja. V: ZČ, 1979, št. 3, str. 451; Vasilij Melik: Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem. V: ZČ, 1948-49, št. 2-3, str. 115; Politicke myšlenky Františka Palackého (uredil in spremno besedo napisal Adolf Srb). Praha 1898;

odlično oporo slovenskim prizadevanjem po Zedinjeni Sloveniji. Toda njegov koncept je interpretiral nekoliko drugače. Predlogu o preureditvi Avstrije po federalističnih načelih in predlogu ureditve dednih dežel je pritaknil zamisel notranjeavstrijske deželne skupine, sočasno pa je pozival k zgodovinskim utemeljitvam te konstrukcije.¹³ Po letu 1865 (Mariborski program) je postala uradna zahteva slovenske politike Einspielerjeva ideja obnove notranjeavstrijske skupine dežel, Majarjevo zahtevo po Zedinjeni Sloveniji na osnovi naravnega prava pa so povzeli mladoslovenci kot osrednjo točko taborskega gibanja.

Zaradi položaja "slovenskega" dela Koroške znotraj dežele je bil položaj koroških Slovencev mnogo slabši kot tisti na Kranjskem ali Štajerskem. Tudi zato je Einspieler idejo ločitve južne Koroške od ostale dežele vseskozi uporabljal za grožnjo proti nemški večini. V pismu Bleiweisu je leta 1870 zapisal, češ da naj bo Zedinjena Slovenija "strašilo Nemcem in vladi."¹⁴ Razporeditev volilnih okrajev glede na število slovenskega oziroma nemškega prebivalstva je bila "začrtana" v korist nemške populacije, ki se za razliko od Štajerske, kjer se je bila prisiljena braniti pred vse večjo slovensko "povodnijo", za popolno prevlado v deželi ni rabila preveč "naprezati". Upravna razdelitev leta 1849 namreč ni (kakor na Štajerskem) upoštevala etničnih mej. Na Koroškem je bilo oblikovanih 7 okrajnih glavarstev. Slovensko etnično ozemlje se je razprostiralo čez 6 glavarstev (v celoti nemški je bil le špitalski, dva pa sta bila po veliki večini nemška). Tipično mešani so bili trije. Celovski je združeval slovenski sodni okraj Borovlje, mešani Celovec in nemški Trg. V beljaškem glavarstvu so bili združeni slovenski sodni okraj Rožek, mešani Beljak in nemški Špatrijon. V šmohorskem glavarstvu so bili združeni slovenski sodni okraj Podkloster, mešana Trbiž in Šmohor ter nemški Kočane. V nobenem od teh treh okrajnih glavarstev niso imeli Slovenci (politične) večine, v nobenem pa niso imeli manj kot dve tretjini prebivalstva. Le okrajno glavarstvo Velikovec je združevalo samo slovenske sodne okraje (Velikovec, Železna Kapla, Pliberk in Dobrla ves). Po upravni razdelitvi posneta volilna razdelitev (leta 1861) je bila tako za koroške Slovence skrajno neugodna in nedemokratska.¹⁵

Kljub temu da so skušale nemškoliberalne vlade že vse od šestdesetih let z velikim pritiskom (zaplembe časopisov, prestavljanje uradništva, vpliv na volivce) zaustavljati slovenski politični razvoj (nemški tabor je nastopal kot vladna stranka pod protiklerikalno zastavo in je slovenstvo napadal kot klerikalno, fevdalno, konservativno, reakcionarno, črno, kot "national-klerikale Partei", sebe pa postavljaj kot "Verfassungstreue Partei" v obrambo ustave), se je slovenska stran

prim. tudi ideje Riegerja in Borovskega v: Politické zásady Karla Havlíčka Borovského (uredil in spremno besedo napisal Jan J. Langner). Praha 1898; Politické výroky a zásady Frant. Lad. Riegra (uredil in spremno besedo napisal Jan J. Langner). Praha 1898; gl. Tihomir Cipek: Ideja Srednje Evrope Františka Palackog. V: Časopis za suvremenu povijest, 2004/2, str. 597-598; Zdeněk Šolle: Palacký, Masaryk, habsburšská monarchie a střední Evropa. V: František Palacký 1798-1998. Dějiny a dnešek (k vydání připravil František Šmahel za spolupráce Avy Doležalové). Praha 1999, str. 467-468.

¹³ Zorn, Andrej Einspieler, str. 31-37.

¹⁴ Pleterski, Narodna in politična zavest, str. 142-144; prim. tudi Bogo Grafenauer: Germanizacija treh Avstrij. V: Koroški zbornik. Ljubljana 1946, str. 256-257.

¹⁵ V Bachovem predlogu za sodno razdelitev je rečeno, da se jezikovne meje "ne da postaviti, ker obe narodnosti nista ločeni niti geografsko, niti z ozirom na promet in druge interese, in kažeta razveseljiv primer mirnega sožitja, ki ga le malo motijo princip enakopravnosti odklanjajoča separatistična stremjenja." Melik, Volitve, str. 92-93.

vseeno krepila.¹⁶ Na Koroškem pa je bil "napredek" počasnejši,¹⁷ kljub temu da je društvo Trdnjava sredi sedemdesetih let pozivalo v deželnem zboru k jezikovni enakopravnosti v šolah, uradih in v javnem življenju.¹⁸ Demokracija, zapisana v decembrski ustavi, se v praksi nikakor ni upoštevala. Če je najvišji državni akt zagotavljal pravice in enakopravnost vsem avstrijskim narodom, pa je lokalna oblast predvsem v jezikovno mešanih območjih ravnala v prid ekonomsko močnejšega (nemškega) elementa, obdobje osemletne Auersperg-Lasserjeve vlade (1871-1879), ki je izvajala največji pritisk na nenemške narode, pa je na Koroškem še povečalo siceršnjo nemško premoč. Tudi po liberalnem polomu konec sedemdesetih let se na Koroškem ni zgodil tolikšen "premik", ki bi nemškim liberalcem povzročal preveč sivih las (tudi na Štajerskem so obdržali močan položaj in "slovenizacijo" videli le kot napad na staro posestno stanje). Tako ni bilo nič čudnega, če je slovensko časopisje pisalo, "kako hudo se Slovincem pod liberalno-nemškim gospodstvom godi na Štajerskem in Koroškem, kako nevredno, žaljivo ravnajo nemški poslanci s slovenskimi v Gradcu in Celovcu",¹⁹ še sploh potem, ko po ukinitvi Trdnjave (1876) ni bilo na Koroškem (razen Družbe sv. Mohorja)²⁰ nobenega pomembnejšega slovenskega političnega društva.²¹

Taaffejeva doba

Potem ko je slovenska javnost po porazu nemških ustavovercev leta 1879 prihod novega ministrskega predsednika Eduarda Taaffeja toplo pozdravila, se je položaj začel najprej izboljševati na Kranjskem, kjer je slovenska stran kmalu prevzela "pobudo", čeprav je Slovenski narod še sredi marca leta 1880 ugotavljal, da "peščica Nemcev ukazuje slovenskeji Kranjskeji" in da je ostalo "do denes še vse pri starem, niti za las Slovenci nijsmo še na boljšem".²² Kljub vsemu je vladna pomoč nemški stranki prenehala, uradništvo pa ni bilo več siljeno v protislovensko glasovanje na volitvah.²³ Tudi na Spodnjem Štajerskem je (delno) zapihal svež veter v korist slovenske politike, ki je pridobila na jezikovnem področju to ali ono pravico. Na Koroškem pa slovensko politično "vodstvo" predvsem zaradi Schmerlingove volilne geometrije ni moglo zasledovati vse močnejšega slovenskega prodora v ostalih dveh deželah. Kljub temu da je slovenski koroški časnik *Mir* optimistično pisal, da so časi liberalne nadvlade mimo,²⁴ se politični položaj koroških Slovencev ni bistveno spremenil. Koroška, kjer je po popisu iz leta 1880 živela tretjina prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom, je imela samo en slovenski

¹⁶ Vasilij Melik: *Volitve na Slovenskem 1861-1918*. Ljubljana 1965, str. 211-212.

¹⁷ Prim. Perchinig, "Wir sind Kärntner und damit hat sich's ...", str. 42-55.

¹⁸ Prim. Iris. M. Binder: *Der Kärntner Landtag. V: Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, Band VII/2, Wien 2002, str. 1734.

¹⁹ *Slovenski Gospodar (SGp)*, 29. 5. 1879.

²⁰ Prim. Hanzi Filipič: *Vloga literature pri oblikovanju slovenske nacionalne zavesti na Koroškem. V: Eliten und Nationwerdung*, str. 119-139.

²¹ Andrej Moritsch: *Politična zgodovina Celovca v drugi polovici 19. stoletja. V: Od Maribora do Trsta*. Maribor 1998, str. 38.

²² *Slovenski narod (SN)*, 10. 3. 1880; prim. Andrej Pančur: *Doba slogaštva. V: Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*. Ljubljana 2005, str. 31.

²³ Vasilij Melik: *Slovenska politika v Taaffejevi dobi. V: Vasilij Melik, Slovenci 1848-1918. Razprave in članki*. Maribor 2002, str. 522.

²⁴ *Mir*, 25. 1. 1882.

(deželnozborski) volilni okraj, kjer so mogli Slovenci (pogojno) računati na dva poslanca.²⁵

Po Taaffejevem nastopu so se začeli nacionalni odnosi med Nemci in Slovenci hitro zaostrovati. Krepitev nacionalnih idej je prinesla ostro ločnico, ko dve nasprotujoči si politični usmeritvi nista več našli skupnega jezika v političnem kot tudi v vsakdanjem življenju. Po nastopu nove vlade so se Nemci, ki so s svojo gospodarsko močjo še zmeraj igrali pomembno vlogo, začeli vse bolj radikalizirati. V drugi polovici leta 1880 so se pospešeno lotili obrambe svojih položajev. Slovensko politiko je nemška stran skušala omejiti tudi z ustanovitvijo Schulvereina in z ustanavljanjem nemških šol v jezikovno mešanih območjih.²⁶ Pred nemško-avstrijskimi strankinimi dnevi, ki so jih sklicali na Dunaju sredi novembra,²⁷ je nemštvo ostreje nastopilo proti koalicijski vladi in jo obtoževalo koncesij, ki da so šle na njihovo škodo. Nemška ustavoverna javnost je zahtevala razpustitev državnega zbora in zlom desne koalicije,²⁸ v najslabšem primeru pa vsaj boj s političnimi nasprotniki in ohranitev močne nemške levice,²⁹ čeprav so v državnem zboru ustavoverci izgubljali tla pod nogami.³⁰

Glavna zahteva Slovencev v Taaffejevem obdobju je bila vpeljava jezika v šole in urade. Slovenski nacionalni program za časa Taaffejeve vlade ni zajemal zahteve po Zedinjeni Sloveniji. Namesto te so postavljali nadomestne (kot denimo ustanovitev višjega deželnega sodišča v Ljubljani za Kranjsko, Primorsko, slovenski del Štajerske in Koroške).³¹ Ko je Josip Vošnjak leta 1880 v proračunskem odseku prodril z resolucijama o vpeljavi slovenščine v srednje šole na Slovenskem, ki ju je državni zbor sprejel, med nemštvom nikakor ni naletel na odobravanje.³² Kljub nasprotovanju nemških liberalcev je Taaffejeva doba pospešila slovenski razvoj. Na Koroškem se zaradi precej nedemokratsko oblikovanih volilnih okrajev Nemcem ni bilo treba bati izgube svojega "starega posestnega stanja", čeprav so nemški župani celovškega okraja ostro protestirali proti Vošnjakovi interpelaciji, češ da se naj ne vtika v koroške zadeve, ko je zatrjeval, da je pomanjkanje slovenščine v šolah razlog za počasni slovenski napredek na Koroškem,³³ predvsem zaradi nerazumevanja nemških učiteljev in slovenskih učencev zaradi jezikovne "pregrade",³⁴ saj da (od 157 učiteljev) 53 učiteljev sploh ne zna slovensko.³⁵ Tudi zaradi tega je Josip Vošnjak v državnem zboru v začetku leta 1882 vložil interpelacijo, v kateri je izpostavil koroški deželni šolski svet, ki je načrtno podpiral nemški učni jezik v koroških ljudskih šolah, kljub temu da je na Koroškem prebivalo približno 120.000 Slovencev.³⁶ Jezikovne naredbe pravosodnega ministra Pražaka iz aprila

²⁵ Melik, *Volitve*, str. 92-93.

²⁶ Prim. August Wotawa: *Der Deutsche Schulverein 1880-1905*. Wien 1905, str. 6-12; Pieter M. Judson: *Guardians of the Nation. Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*. Cambridge, Massachusetts, London 2006, str. 16-17.

²⁷ *Cillier Zeitung (CZ)*, 14. 11. 1880.

²⁸ *Marburger Zeitung (MZ)*, 20. 5., 22. 5. 1881.

²⁹ *MZ*, 25. 5. 1881.

³⁰ Npr. znižanje šolske obveznosti sredi leta 1881 v državnem zboru, za kar so si prizadevali predvsem nemški konservativci. *MZ*, 5. 6. 1881.

³¹ Melik, *Slovenska politika v Taaffejevi dobi*, str. 524.

³² *SN*, 27. 4. 1880.

³³ *Mir*, 25. 2. 1882.

³⁴ *Mir*, 25. 5. 1882.

³⁵ *Mir*, 25. 7. 1882.

³⁶ *Mir*, 10. 2. 1882.

leta 1882, ki so predvidevale sprejemanje slovenskih vlog na sodiščih v delokrogu graškega višjega deželnega sodišča, so koroške Nemce še dodatno podžgale.³⁷ Koroški deželni zbor je tako sklenil še naprej pošiljati stenografske zapisnike slovenskim občinam v nemščini, čeprav si je tudi Andrej Einspieler že dalj časa prizadeval za slovenske.³⁸

Za razliko od "uspehov" spodnještajerskih in (predvsem) kranjskih Slovencev slovenski razvoj na Koroškem (po uspešnosti političnih zahtev) ni kazal opaznega napredka. Tudi v gospodarskem smislu je bil razvoj precej šibek.³⁹ V okviru narodnostno mešane dežele, kjer so imeli Nemci absolutno premoč, je slovenska stran (ob ostali slovenski politiki) od začetka osemdesetih let poudarjala predvsem težnjo po uvedbi slovenskega (učnega) jezika v osnovne šole, pa tudi v urade in sodišča, kjer bi slovenščina predstavljala le praktično enakopravnost z nemščino (dvojezičnost poslovanja). Kljub temu da so Slovenci v gospodarskem smislu začeli delovati bolj organizirano, ko je Miha Vošnjak⁴⁰ znova oživil pomen združništva na Slovenskem,⁴¹ se je "napredek" na Koroškem le s težavo uveljavljal. Josip Vošnjak je v začetku leta 1883 pozival Korošce, naj pospešijo ustanavljanje posojilnic,⁴² saj se je nemški pritisk ob jezikovni meji vse bolj stopnjeval, češ da "slovenische Sprache in Kärnten keine Existenzberechtigung hat".⁴³ Kljub temu je občini Sv. Jakob v Rožni dolini uspelo pridobiti "drobtinico", ko je deželni šolski svet ugodil prošnji krajevnega šolskega sveta, da se slovenščina uvede kot učni jezik v prvih razredih ljudske šole.⁴⁴ Temu so sledili množični pozivi drugih koroških slovenskih občin, ki pa so bili neuspešni.⁴⁵ Kljub (nacionalnim) pozivom je slovenska javnost le s "težavo" sledila težnjam slovenske koroške "elite", saj je med ljudstvom vladala precejšnja omahljivost v terjanju jezikovnih pravic, marsikdo pa je v javnem življenju kljub 19. členu decembrske ustave uporabljal nemščino na uradih in sodiščih, kar je kazalo na precejšnjo neozaveščenost slovenskega prebivalstva na Koroškem.⁴⁶ Čeprav slovenskega "prodora" na Koroškem ni bilo, pa je celovški Deutscher Verein protestiral proti "slovenizaciji" dežele, potem ko je dunajska centralna komisija izdala izide zadnjega popisa prebivalstva in v njih vnesla tudi slovenska imena krajev.⁴⁷ Nekoliko več upanja je med Slovenci vzbujala ustanovitev podružnic Družbe sv. Cirila in Metoda,⁴⁸ ki da se bo uprla nemškemu Schulvereinu (na Koroškem je bila prva ustanovljena v začetku leta

³⁷ Prim. Binder, *Der Kärntner Landtag*, str. 1735.

³⁸ *Mir*, 10. 10. 1882.

³⁹ Melik, *Slovenska politika v Taaffejevi dobi*, str. 524-525.

⁴⁰ O njem glej več Ivan Lapajne: *Dvajsetletnica. Zgodovinske in spominske črtice o slovenskem posojilništvu ter pregled delovanja društva "Zveza slovenskih posojilnic v Celju"*. Celje 1903, str. 30-34.

⁴¹ Dolfe Schauer: *Prva doba našega združništva*. Ljubljana 1945, str. 53.

⁴² *Mir*, 25. 3. 1883; prim. Avguštin Malle: *Vloga slovenske duhovščine pri vzpostavljanju ekonomskih struktur na Koroškem*. V: *Eliten und Nationwerdung*, str. 223-244.

⁴³ *Mir*, 10. 11. 1882.

⁴⁴ *Mir*, 25. 8. 1883.

⁴⁵ *Mir*, 10. 10. 1883.

⁴⁶ *Mir*, 25. 3. 1884.

⁴⁷ *Mir*, 25. 4. 1884.

⁴⁸ Andrej Vovko: *Odborniki podružnic "Družbe sv. Cirila in Metoda" na Koroškem v letih 1885-1918*. V: *Koroški koledar, 1979*, str. 110-121; o Schulvereinu na Slovenskem prim. isti: *Mal položi dar... Portret slovenske narodnoobrambne organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885-1918*, Ljubljana 1994.

1886 v Celovcu).⁴⁹ Toda avstrijsko ustavno dobo je na Koroškem zaznamovalo nemško meščanstvo (močno po premoženju), "opremljeno" z vsemi mogočimi političnimi, gospodarskimi, kulturnimi in zgodovinskimi privilegiji. Nemška stran se je uspešno "borila" na deželnozborskih in državnozborskih volitvah za vodilno vlogo nemškega jezika in kulture, pa tudi v gospodarskem in političnem življenju. Prav ta "nadvlada" je povzročila, da je v slovenski koroški politiki zavzela vodilni položaj duhovščina.⁵⁰ K neuspehom slovenske stranke na Koroškem pa je prispevala tudi omahljivost slovenskih volivcev. Ta se je jasno pokazala pri občinskih volitvah. Precej volivcev je namreč premamila nemška propaganda, ki je ponujala svoje kandidate, ki so dajali vtis urejenih in zmernih politikov (češ da so volilci mislili, da je treba voliti tiste, ki se pokažejo v bolj "gosposki" luči). V sicer slovenskih občinah pa so marsikje novoizvoljeni župani in odborniki trobili v nemški rog in dopustili, da je bila slovenska zmaga zastonj.⁵¹

Kljub temu da je naučni minister Gautsch delno zagovarjal materni jezik v ljudskih šolah, je koroška deželna oblast to ustavno pravico dobesedno črtala s "seznama". Z velikim nasprotovanjem so koroški nemški liberalci spremljali slovenske prošnje za slovenski jezik v ljudskih šolah, proti čemur so glasno nastopali tudi v državnem zboru.⁵² Razmere na Koroškem za Slovence nikakor niso bile rožnate, kar sta ugotavljala tudi slovenska državnozborska poslanca Fran Šuklje (9. 5. 1887) in Karel Klun (10. 5. 1887),⁵³ nekaj dni kasneje pa še Andrej Ferjančič (25. 5. 1887), češ da koroški deželni zbor ne izdaja zakonov in stenografskih zapisnikov v slovenščini,⁵⁴ in dokazoval neznanje slovenščine na koroških sodiščih.⁵⁵ Tudi Lavoslav Gregorec se je na Dunaju precej zavzel za koroške Slovence. Nemški ustavoverci so seveda zagnali vik in krik in trdili, da koroški Slovenci sploh nočejo tega, kar zahtevajo slovenski "prvaki" (poslanec Ghon je nasprotoval slovenskim navedbam in trdil, da koroški Slovenci sploh nočejo slovenščine v javnem življenju, slovenski deželnozborski poslanec Matija Abuja pa da je bil zadovoljen s statusom quo).⁵⁶ Proti temu se je odzvala slovenska koroška politika in pozivala k nenehnemu pisanju prošenj, saj da nemški liberalci zavajajo celo pristojne oblasti na Dunaju (zavrnjeno prošnjo deželnega šolskega sveta da je treba nemudoma poslati na ministrstvo na Dunaj).⁵⁷

Prizadevanja slovenske politike na Koroškem niso obrodila sadov. Če je Gregor Einspieler v deželnem zboru (21. 9. 1888) zahteval slovenski jezik na Koroškem v skladu z decembrsko ustavo,⁵⁸ mu je deželnozborska (ustavoverna) večina oporekala in menila, da je šolstvo na Koroškem v odlični "kondiciji". Einspieler je seveda dokazoval dejstva, ko je predstavil slovenske prošnje, ki da jih deželni šolski svet po tekočem traku zavrača.⁵⁹ Na drugi strani so nemški liberalci protestirali v dr-

⁴⁹ Mir, 10. 3. 1886.

⁵⁰ Pleterski, *Narodna in politična zavest*, str. 133, 138; Melik, *Volitve*, str. 211; prim. Josef Till: *Kirche und Geistlichkeit als Faktoren der "Nationalisierung" der Kärntner Slowenen. V: Eliten und Nationwerdung*, str. 143-218.

⁵¹ Mir, 25. 6. 1888.

⁵² Mir, 25. 2. 1887.

⁵³ Mir, 10. 6., 26. 6., 10. 7. 1887.

⁵⁴ Mir, 25. 7. 1887.

⁵⁵ Mir, 10. 6. 1888.

⁵⁶ Mir, 25. 5. 1888.

⁵⁷ Mir, 10. 5. 1888.

⁵⁸ Mir, 10. 10. 1888.

⁵⁹ Mir, 10. 12. 1889.

žavnem zboru, ko je minister Pražák razpisal pet prostih mest za avskultante na Koroškem s pogojem, da morajo obvladati slovensko⁶⁰ (kljub temu sta le dva delno obvladala slovensko).⁶¹ Ko je Karel Klun v državnem zboru zatrjeval, da nikakor ne drži, da je v prvih razredih ljudskih šol na Koroškem učni jezik slovenščina, pač pa da se v slovenskem jeziku poučuje samo krščanski nauk,⁶² so pogledi in stališča nemških liberalcev jasno nakazovali stopnjo demokracije na Koroškem. Poslanec Luggin je menil, da si Slovenci nikakor ne zaslužijo enakih pravic kot Nemci, saj da so razpršeni po deželi in da ni potrebe po nekem novem jeziku.⁶³

Leta 1890 je bila obnovljena slovenska stranka z imenom Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem, v kateri se je postopoma uveljavil klerikalizem krščanskosocialnega tipa.⁶⁴ Društvo je bilo v nadaljevanju tudi edini politični dejavnik, ki je vodil in koordiniral slovensko politiko predvsem na volitvah.⁶⁵ Šele tedaj je postal Celovec politično središče koroških Slovencev, boj za slovenski jezik pa se je okrepil.⁶⁶ Čeprav je notranji minister Taaffe ukazal celovškemu magistratu, da mora sprejemati tudi slovenske vloge, se je ta pritožil, češ da slovenščina ni deželni jezik,⁶⁷ in ponovno zavrl "drobtinico" z vladne mize. Tudi osvojitve nekaterih občinskih zastopov Slovincem ni vplivala prevelikega upanja (v slovenskih rokah so bile občine Jezersko, Sv. Jakob, Tolsti Vrh, Blato (Vogerče), Dravograd, Libuče, Šmihel nad Pliberkom, Sv. Kancijan, Globasnica, Rikarja ves, Bela, Djekše, Šmarjeta, Rošna, Sele, Radiše, Hodiše, Bilčoves, Vasica, Škofiče, Loga ves, Žabnice, Lipalja ves, Brdo, Šteben na Zili).⁶⁸ V Tolstem Vrhju so nemški liberalci šli celo tako daleč, da so zahtevali odcepitev Kotelj (v Kotljah je bila ljudska šola) od občine, češ da si naj Slovenci postavijo svojo šolo.⁶⁹ Deželna politika pa je ubirala svojo pot in se na slovenske zahteve ni ozirala. Koroška kmetijska družba je npr. z geslom "nix windisch" celo podpirala kmetijsko šolo (seveda le v nemščini) in izdajala poročila v nemščini, v kateri je tudi uradovala.⁷⁰

Koroška deželna vlada je na začetku leta 1892 sicer ukazala beljaškemu okrajnemu glavarstvu, da mora reševati slovenske vloge v slovenskem jeziku.⁷¹ Če sta občini Šmihel in Globasnica dosegli, da sta mogli z velikovškim okrajnim glavarstvom uradovati v slovenščini,⁷² pa položaj ostalih nikakor ni bil rožnat. Mir je pozival, da naj pošiljajo ostale občine prošnje za slovensko uradovanje, slovensko prebivalstvo pa opozarjal, da naj ne bodo omahljivi pri uporabi slovenščine v javnem življenju,⁷³ potem ko je deželni šolski svet odbil prošnjo za slovenski učni jezik na ljudski šoli v Globasnici, kar je bilo v nasprotju z 19. členom decembrske ustave. Dodaten element pritiska na Slovence je predstavljal nemški Bauernbund, s

⁶⁰ Mir, 25. 11. 1888.

⁶¹ Mir, 25. 5. 1889.

⁶² Mir, 25. 4. 1889.

⁶³ Mir, 25. 1. 1890.

⁶⁴ Janko Pleterski: Pomen koroške preteklosti od srednjega veka do prve svetovne vojne. V: Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes. Celovec - Ljubljana 1984, str. 29; prim. Mir, 10. 3. 1090.

⁶⁵ Mir, 10. 5. 1892.

⁶⁶ Moritsch: Politična zgodovina Celovca, str. 38.

⁶⁷ Mir, 25. 10. 1890.

⁶⁸ Mir, 10. 1. 1892.

⁶⁹ Mir, 30. 1. 1892.

⁷⁰ Mir, 20. 1. 1892.

⁷¹ Mir, 10. 1. 1892.

⁷² Mir, 20. 2. 1892.

⁷³ Mir, 10. 3. 1892.

katerim so nemški liberalci podpihovali protislovensko mržnjo.⁷⁴ Proti temu je nastopil slovenski katoliški shod v Ljubljani, ki se je zavzel za upoštevanje slovenščine na Koroškem.⁷⁵

Neupoštevanje slovenščine se je pokazalo tudi tako, da je deželna oblast odpravila uporabo slovenskega jezika pri 7. pešpolku, češ da je na Koroškem le 10% Slovencev. Navedba je bila seveda povsem napačna, saj je na Koroškem po zadnjem štetju prebivalo 28% Slovencev, slovenskih vojakov v 7. pešpolku pa je bilo več kot 28%. Poteza deželne vlade je bila v nasprotju z zadnjo veljavno odredbo iz leta 1872, praes. št. 3586/II, češ da "narodni jezik vojnega oddelka pomenja vsako narečje, katero v dotičnem oddelku govori več kakor 20 odstotkov vojakov, ki so doma v okrožju, kjer se po redni osnovi nabira dotični vojni oddelek".⁷⁶ Temu je namenil Lavoslav Gregorec precej pozornosti v državnem zboru (23. 1. 1893).⁷⁷

Potem ko je nemška stran novembra 1892 sklicala v Celovcu svoj Parteitag in obsodila odločitev ministrstva, ki je ugodilo slovenski pritožbi glede zavrnitve slovenske vloge s strani celovškega magistrata,⁷⁸ sta državnozborska poslanca Karel Klun in Andrej Ferjančič (5. 12. 1892) vložila interpelacijo, češ da deželni šolski svet sploh ne upošteva slovenskih prošenj za slovenske šole. K temu naj bi dodatno pripomogel tudi celovski okrajni glavar MacNevin, ki da je brez zadržkov pihal v nemški rog.⁷⁹ Če je vsestranski slovenski razvoj v Taaffejevem obdobju napredoval (in pripeljal do politične pluralizacije na Kranjskem),⁸⁰ tega nikakor ne moremo trditi za Koroško.⁸¹ Slovenskega napredka, ki sta ga beležili Kranjska in nekoliko manj Štajerska, na Koroškem ni bilo. Ob deseti obletnici Taaffejeve vlade je koroški slovenski list resignirano ugotavljal, da se ni spremenilo za Slovence nič na bolje.⁸² Po ustanovitvi društva Südmark pa se je strah Slovencev še povečal, ko so pozivali k ustanovitvi slovenskih obrambnih društev, češ da so razmere dokončno privedle do načela "Svoji k svojim" tudi na Koroškem.⁸³

Nemška propaganda

Kljub temu da je koroški slovenski list vestno opozarjal koroške Slovence na rubriko občevalni jezik,⁸⁴ je popis prebivalstva leta 1890 pokazal nazadovanje števila prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom. Koroški nemški nacionalci so rezultat uporabili v svoj propagandni namen in trdili, da koroški Slovenci ne

⁷⁴ Mir, 20. 3. 1892.

⁷⁵ Mir, 10. 4. 1892.

⁷⁶ Mir, 30. 5. 1892.

⁷⁷ Mir, 10. 2. 1893.

⁷⁸ Mir, 30. 11. 1892; Moritsch: Politična zgodovina Celovca, str. 38.

⁷⁹ Mir, 10. 12. 1892.

⁸⁰ Prim. Fran Zwitter: The Slovenes and the Habsburg monarchy. V: Austrian History Yearbook, 1967/2, str. 171-172; Branko Marušič: Goriški Slovenci v Taaffejevi dobi. V: ZČ, 1975, št. 1-2, str. 147; Andrej Pančur: Nastanek političnih strank. V: Slovenska novejša zgodovina, str. 32; isti, Doba slogaštva, str. 32.

⁸¹ Prim. Avguštin Malle: Koroški Slovenci v Taaffejevi dobi. V: ZČ, 1975, št. 1-2, str. 139-147; Pančur, Nastanek političnih strank, str. 33; Peter Vodopivec: Slovenci in Habsburška monarhija. V: Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju. Slowenisch-österreichische Beziehungen im 20. Jahrhundert. Ljubljana 2004, str. 40.

⁸² Mir, 10. 9. 1889.

⁸³ Mir, 25. 10. 1889.

⁸⁴ Mir, 25. 8. 1890.

morejo zahtevati, da bi se jih obravnavalo kot narod, ki bi kaj veljal. Še ostreje so leto zatem napadli slovenski jezik, ki da se ne more sklicevati na enakopravnost po 19. členu decembrske ustave, saj da "svetovni jezik in zakotni jezik ne moreta biti enakovredna". Ob ustanovnem občnem zboru nemško nacionalne stranke na Koroškem leta 1892 pa je njeno glasilo *Freie Stimmen* pozivalo k zatrtju slovenskega narodnega gibanja, ki da hoče vdreti čez Karavanke. "Dobro nemško in svobodnjaško obdržati našo Koroško, to je cilj, 'enotnost' pa geslo!" Prvi razlog za ustanovitev nemško nacionalne stranke na Koroškem je bil tako boj proti slovenskim zahtevam. S tem shodom se je začela nova napadalna faza nemškega nacionalizma na Koroškem z namenom popolnoma udušiti slovenstvo v deželi, kar je argumentiral državnozborni poslanec Dumreicher z besedami, češ da je jasno, "da bomo pač prastari nacionalni položaj na Koroškem lahko samo tedaj trajno ohranili, če bo zgodovinski položaj Nemcev v Avstriji znova izbojevan in potrjen". Na kongresu stranke leta 1900 v Celovcu je njen predsednik Dobernig izjavil, da se jezikovna meja ob napredku slovanskih narodov nikakor ne sme spreminjati v škodo Nemcev, in nakazal poostreni pritisk na Koroškem. Pred prvo svetovno vojno pa je nemški nacionalizem izoblikoval tezo o Slovencih kot gostih na Koroškem, o ljudeh, ki nimajo pravice do enakopravne besede in ki bivajo na Koroškem le začasno.⁸⁵

Druga smer nemške nacionalistične propagande na Koroškem se je dotikala problema "Nemcem prijazni Slovenci" na poseben način. Te ljudi je uporabljala v svoje propagandne namene in jih (predvsem ob volitvah) prikazovala kot Slovence in poudarjala, da je pomembna samo sloga med obema narodoma ("Nemci in Slovenci hočemo ravnati samo kot Korošci"). Nemška premetena taktika je vodila k dejstvu, da so se "ponemčeni" Slovenci označevali kot "windisch" oziroma tisti, ki govorijo nemški jezik, izvirajo pa iz slovenskih "logov". "Windisch" je v času nacionalnih nestrpnosti na Koroškem pridobil izjemno slabšalni prizvok, saj se je s tem terminom dejansko postavljalo slovenščino in slovensko politično gibanje v nižji položaj in ju poskušalo na takšen (taktični) način tudi zatreti. Nemški nacionalizem je dal staremu pojmu izraza "windisch" (razlikovanje med "govorci" slovenščine in nemščine) novo vsebino. Po eni strani so z njim označevali slovenščino, ki jo govorijo Korošci in Štajerci (v nasprotju s Kranjci), po drugi strani pa so ga omejevali na narečno raven, češ da slovenščina zlasti na Koroškem nima pisne, knjižne ali standardne variante (da je pač narečje, nevredno in nesposobno razvoja). Z novim pomenom so nemški nacionalci kot nasprotniki enakopravnosti Slovencev poimenovali predvsem tiste Slovence, ki se niso pridružili slovenskemu narodnemu gibanju.⁸⁶

Tretja smer nemškega nacionalnega pritiska pa se je čutila pri gojenju občutka manjvrednosti. Nemška propaganda je v celoti zanikala slovensko kulturo, njeno umetniško vrednost, nemščino pa postavljala na najvišjo možno raven. Še posebej pa se je nemškoliberalni pritisk čutil na podeželju od osemdesetih let naprej, ko so

⁸⁵ Pleterski, *Narodna in politična zavest*, str. 211-213.

⁸⁶ Prim. Bogo Grafenauer: *Koroški Slovenci v zgodovini slovenske narodne skupnosti*. V: *Koroška in koroški Slovenci*. Zbornik poljudnoznanstvenih in leposlovnih spisov. Maribor 1971, str. 97-98; Andreas Moritsch: *Nacionalne ideologije na Koroškem*. V: *Koroški Slovenci 1900-2000*. Celovec-Ljubljana-Dunaj 2000/2001, str. 17-20; isti: *Das Windische - eine nationale Hilfsideologie*. V: *Problemfelder der Geschichte und Geschichtsschreibung der Kärntner Slovenen*. Celovec-Ljubljana-Dunaj 1995, str. 15-31.

se mesta večinoma že "liberalizirala". Slovenska katoliška politična organizacija na Koroškem je sicer skušala ustvariti "most" do podeželja, toda zaradi odsotnosti "slovenskega" liberalizma ni bila uspešna, medtem ko je nemška "akcija" obrodila sadove. Nemška protiklerikalna ost sicer ni bila naperjena proti klerikalizmu, pač pa predvsem proti slovenskim nacionalnim zahtevam. Svojo gonjo pa je zastavila tako, da je slovenskim kmetom "trobila" o gospodarskem napredku, ki da ga slovenska klerikalna stran ni sposobna udejanjiti. K temu je močno pripomoglo društvo "Bauernbund", ki je kmečko prebivalstvo prepričevalo o slovensko-nemški slogi in penetriralo na podeželje. T. i. kmečki dnevi so bili "odigrani" v slovenščini kot agitacija nemških nacionalcev. Leta 1890 je na Prevaljah predsednik društva Seebacher izpostavil, da "Bauernbund ne pozna nobene razlike med nemškimi in slovenskimi (windisch) kmeti".⁸⁷

Deželnozborske in državnozborske težave

Koroški Slovenci so mogli računati (do leta 1907) samo z dvema deželnozborskima mandatoma, za kak večji uspeh v deželnem in državnem zboru pa so bili navezani na pomoč od drugod. V šestdesetih letih so poskusili z nekakšnim demokratičnim sporazumom "enega poslanca nam, Slovincem, drugega vam, Nemcem", ki pa se je kmalu izpel. Druga pot, s katero je začel že Andrej Einspieler, je bila volilna koalicija z nemškimi konservativci, kjer naj bi nemški konservativci glasovali v slovenskih okrajih za Slovence, v nemških pa Slovenci za nemške konservativce. V mešanih deželnozborskih volilnih okrajih so navadno postavili skupna kandidata, Slovence in Nemca, pri državnozborskih volitvah pa navadno v dveh okrajih (celovškem in beljaškem) slovenske, v dveh pa nemške kandidate. Ta povezava je bila v duhu konservativnega slovenskega vodstva na Koroškem, pa tudi v smislu dolgotrajnega slovenskega zavezništva z nemškimi konservativci. Vendar pa tudi ta metoda ni imela prevelikega uspeha, saj niso imeli katoliški nemški krogi na Koroškem posebnega razumevanja za slovenske nacionalne težnje, po drugi strani pa so bili izpostavljeni nemškoliberalni in nacionalni propagandi, češ da jim ni mar za nemški nacionalni duh. Marsikateri nemški klerikalni volilni mož si tako ni upal glasovati s Slovenci in je volil z nemškimi liberalci. Leta 1879 so koroški Slovenci dokončno dosegli večino v velikovski deželnozborski kmečki kuriji, do razbitja velikovškega okraja pa sta bila stalno izvoljena dva slovenska poslanca. Po razdelitvi v dva okraja je slovenska stranka ohranila mandat le v pliberškem okraju, velikovškega pa izgubila, a ga na zadnjih predvojnih volitvah (leta 1909) spet pridobila. V mestni kuriji so ostali Nemci absolutni gospodarji. Koroški Slovenci so prepuščali mestno kurijo brez boja Nemcem, razen leta 1884, ko so se pri deželnozborskih volitvah relativno uspešno spustili v boj v volilnem okraju Pliberk, Velikovec in Železna Kapla s kandidatom Francem Adamičem (30% glasov). Toda tudi v kmečki kuriji stvari niso bile preproste, saj se je, denimo, deželnozborski poslanec Matija Abuja "bal" potegovati za slovenske pravice v deželnem zboru,⁸⁸ ker da je bil precej naklonjen nemški strani.⁸⁹ Večina glasov za konservativne kandidate v mešanih deželnozborskih volilnih

⁸⁷ Pleterski, Narodna in politična zavest, str. 217-231.

⁸⁸ *Mir*, 10. 4. 1886.

⁸⁹ *Mir*, 25. 8. 1884.

okrajih je prišla s slovenske strani. Izjema je bila v letih 1894 in 1896 v šmohorskem okraju, kjer so Slovenci in nemški konservativci zmagali (ob približno enakem številu glasov slovenskih in nemškokonservativnih volilnih mož). Na ta način so imeli Slovenci med letoma 1896 in 1902 tretjega poslanca v deželnem zboru.⁹⁰

Šele leta 1897 so koroški Slovenci dobili prvega državnozbornskega poslanca (Lambert Einspieler), ki so ga "postavili" nemški konservativci v celovškem okraju (Slovenci pa so leta 1894 s svojimi 13 glasovi iz šmohorskih slovenskih občin pripomogli k izvolitvi nemškega konservativca Peitlerja), kljub temu da je nemški Bauernbund z vso silo "begal" slovenske volivce.⁹¹ Slovenci so sicer zmagali v celovškem državnozbornskem okraju že leta 1885, ko je kandidiral minister za trgovino Pino von Friedenthal (poleg slovenske in nemškokonservativne kandidature je bila to predvsem vladna kandidatura in edina kandidatura na Koroškem, kjer je oblast stala na slovenski strani). Razen teh dveh slovenskih zmag pa je bilo ob silovitem nemškem gospodarskem in političnem pritisku brezupno pričakovati zmago slovenskih volilnih mož v kmečki kuriji. Še posebej pa je k nemškim zmagam prispevala volilna geometrija, ki je v obeh volilnih okrajih dajala prednost nemškemu prebivalstvu.⁹² Zraven tega je časopisje dodatno ugotavljalo še slabo volilno udeležbo Slovencev,⁹³ zaradi nemške liberalne propagande pa je marsikdo podlegel nemškim obljubam in volil nemškega kandidata.⁹⁴ Konservativna slovenska stran, zbrana okrog lista Mir, je na volitvah nastopala složno in pozivala proti nemškemu liberalcem,⁹⁵ na drugi strani pa se je najbrž bala tudi slovenskega liberalizma, ki pa se na Koroškem ni uspel razviti.

(Neuspešna) politika na prelomu stoletja

Kljub temu da je notranje ministrstvo (26. 3. 1894) ugodilo pritožbi občine Bistrica-Šmihel nad Pliberkom glede slovenskega uradovanja in dopisovanja z okrajnim glavarstvom v slovenščini, pridobljena "drobtinica" ni premaknila obstoječih nemško-slovenskih razmer na Koroškem.⁹⁶ Med 63 občinami s slovensko večino jih je bilo v slovenskih rokah samo 24.⁹⁷ Če je slovensko časopisje potezo vseeno slikalo kot napredek slovenskih občin,⁹⁸ pa se stvari niso premaknile z mrtve točke. Lavoslav Gregorec je v državnem zboru (27. 4. 1894) napadel slabe šolske razmere na Koroškem, češ da polovica učiteljev na ljudskih šolah, kamor da hodijo tudi slovenski učenci, ne zna slovensko, deželni šolski svet pa da se sploh ne potruji za slovenske učitelje. Učitelj in šolski nadzornik Moro naj bi "v neki pesmi duševni razvoj koroških Slovencev primerjal z groznim zmajem in klical je v tej pesmi koroškim

⁹⁰ Melik, Volitve, str. 238-240; prim. Pleterski, Narodna in politična zavest, str. 243-270; prim. Mir, 25. 9. 1896.

⁹¹ Mir, 16. 2., 20. 3. 1897.

⁹² Melik, Volitve, str. 240-248, 402-407; o volitvah na Koroškem prim. Janez Stergar: Pregled samostojnega nastopanja Slovencev na koroških volitvah 1861-1976. V: Koroški koledar, 1979, str. 98-99.

⁹³ Mir, 10. 3. 1885.

⁹⁴ Mir, 25. 3. 1885.

⁹⁵ Mir, 25. 4. 1885.

⁹⁶ Mir, 20. 5. 1894.

⁹⁷ Mir, 20. 9. 1894.

⁹⁸ Mir, 20. 5. 1894.

Nemcem, naj tega zmaja pobijejo!"⁹⁹ Tudi Karel Klun se ni strinjal s šolsko politiko, ko je v državnem zboru dokazoval, da se le na dveh šolah (Jezerko, Sv. Jakob) poučuje v prvih razredih v slovenščini.¹⁰⁰ Nekoliko optimizma pa je na Koroškem gotovo vzbudila otvoritev velikovške šole sv. Cirila in Metoda (25. 10. 1896).¹⁰¹

Pred prelomom stoletja so se z nastopom socialdemokracije (in uvedbo splošne kurije leta 1896) pojavile množice v političnem življenju. Koroški (kot tudi štajerski) Nemci so poostrili svoj politični nastop. Nemške liberalne stranke je bilo tako rekoč konec, na njeno mesto pa je stopila Deutsche Volkspartei. Nacionalni boj je dosegel takšno stopnjo, da so nemški nacionalci z vso vnemo s propagando (tisk, množični nastopi, manifestacije, obljube o socialni reformi) "napadali" preprosto prebivalstvo. Nacionalni šovinizem se je pokazal v najlepši luči ob volilnih agitacijah v koroških mestih. Na podeželju pa so že vse od osemdesetih let ustanavljali nemški nacionalci kmečke gospodarske organizacije, s katerimi so poudarjali "kmečki interes" (Nemcem prijazni Slovenci - Deutschfreundliche Slowenen), s čimer se je nemški pritisk že tedaj okreplil.¹⁰² Svoj pritisk so koroški Nemci krepili tudi s poudarjanjem nemških javnih napisov, podporo pa so imeli tudi v deželnem zboru. Ko sta Gregor Einspieler v deželnem zboru (24. 5. 1897) in Lambert Einspieler v državnem zboru (30. 9. 1897) vložila predlog za ponovno razdelitev volilnih okrajev na Koroškem (zaradi neenakomernega števila prebivalcev),¹⁰³ je zahteva padla na neplodna tla. Pozivi vseslovenskega shoda v Ljubljani (14. 9. 1897), ki so skušali predstaviti koroške razmere,¹⁰⁴ so bili prav tako zaman. Tudi slovenske zahteve po uvedbi slovenske kmetijske družbe (to je poudarjal predvsem Franc Grafenauer), ki bi vsaj delno zadovoljila slovenske "apetite" po jezikovni enakopravnosti, je deželni kmetijski svet vztrajno zavračal (deželni zbor pa mu je nudil vso oporo).¹⁰⁵ Temu je prilil olja na ogenj še Georg Schönerer, ki se je naslonil na nemško društvo Bund deutscher Landwirthe in der Ostmark in poskusil svoj politični uspeh doseči tudi na Koroškem.¹⁰⁶ Slovenski koroški list je vse ostrejšo nemško agresivno politiko brzdal s pozivi po nenehnem prizadevanju za uveljavljanje slovenskega jezika v javnem življenju, za pridobitev čim večjega števila občin v slovenske roke in za slovenske vloge na uradih in sodiščih,¹⁰⁷ saj je opazal preveč omahljivosti in brezbriznosti Slovencev do lokalne politike,¹⁰⁸ medtem ko je nemška stran marljivo krepila svoje vrste in novačila tudi volivce nasprotne strani (npr. "Bauerntag" Bauernbunda kot predvolilna manifestacija v velikovski okolici).¹⁰⁹ Nemški pritisk pa se je odražal tudi s ponemčevanjem slovenskih imen v uradih, polah in nasploh v javnem življenju.¹¹⁰ Slovenska stranka je doživljala pravi politični polom. Delež slovenskih volivcev je upadal tudi v velikovškem volilnem okraju, medtem ko se je število nemških ve-

⁹⁹ Mir, 10. 6. 1894.

¹⁰⁰ Mir, 20. 7. 1895.

¹⁰¹ Mir, 30. 10. 1896.

¹⁰² Pleterski, Narodna in politična zavest, str. 212-213.

¹⁰³ Mir, 10. 6., 20. 10. 1897.

¹⁰⁴ Mir, 20. 11., 30. 11. 1897.

¹⁰⁵ Prim. Binder, Der Kärntner Landtag, str. 1735-1736.

¹⁰⁶ Mir, 30. 3. 1898.

¹⁰⁷ Mir, 10. 9. 1898.

¹⁰⁸ Mir, 3. 5., 10. 5. 1900.

¹⁰⁹ Mir, 27. 9. 1900.

¹¹⁰ Mir, 31. 10. 1900.

čalo. Leta 1897 in 1901 so bili nemški volilni možje v večini, čeprav je bila slika na deželi povsem drugačna, slovenski list pa je zavzeto agitiral proti nemškim kandidatom.¹¹¹ Vendar pa politična nemška premoč ni bila samo posledica gospodarske odvisnosti koroških Slovencev, pač pa tudi nepripravljenost slovenske stranke na Koroškem na širjenje volilne pravice. Slovenska politika je bila usmerjena predvsem v kmečko "konservativno" kurijo, ki ni imela občutka za nove volivce (medtem ko so Nemci zastavili vse sile za uspeh v peti kuriji).

Nemška ofenziva in Brejčev čas

Da bi dosegli svoj cilj, so koroški Nemci uporabljali najrazličnejše metode. Nemško nacionalno gibanje je svoj protislovenski boj na prelomu stoletja podkrepilo tudi z izdajanjem tiskov v slovenščini, ko so "Bauernbundovemu" glasilo "Allgemeine Bauerzeitung" začeli prilagati prilogo "Koroški kmetski list" (izhajal med letoma 1898 in 1900). Potem ko pa je na Ptuju začel izhajati Štajerc (leta 1900), slovensko pisan list v nemškem duhu, so prilogo opustili in razširili ptujski list na Koroško. Med koroškimi slovenskimi kmeti je širil idejo politične podreditve nemškemu nacionalnemu liberalizmu, kljub temu pa se "Štajerčeva stranka" na Koroškem ob siceršnji močni agitaciji ni utrdila. Na drugi strani je slovenska stranka, ki je po uvedbi splošne kurije (zaradi silovitega nemškega pritiska) nazadovala, začela s politično reorganizacijo na začetku 20. stoletja pod krščansko-socialnimi vplivi, kar je gotovo prispevalo k pritegu novih volivcev. Kljub temu da je prišlo po prelomu stoletja do močnejšega vala ustanovitve slovenskih društev na Koroškem (predvsem v Celovcu),¹¹² je bil največji krivec za slovenske skromne politične zmage volilni sistem, ki mu je botrovala še nemška gospodarska premoč. Maloštevilne slovenske hranilnice in posojilnice niso mogle po svoji gospodarski neznatnosti konkurirati nemškemu kapitalu. Nemška liberalna propaganda je ob tem načrtno zastavila volilno geslo "kmet voli kmeta", s čimer je pritegovala k liberalizmu nagnjene kmečke posestnike, ki jih je bilo za razliko od ostalih slovenskih dežel na Koroškem precej več. Slovenska stran je bila preveč klerikalna (konservativna) in premalo liberalna, da bi mogla zaustaviti nemški "prodor". Nemško premoč je uspelo zaježiti šele socialdemokraciji, ki se je politično oblikovala po uvedbi splošne kurije. Slovenska stranka je tako v boju proti nemškim nacionalcem uporabila drugo metodo in volila socialdemokrate, ki so porušili dotedanje stabilno razmerje političnih sil.¹¹³

V času najhujšega nemškega pritiska, ko so tudi vladni krogi razglašali Koroško za popolnoma nemško kronovino,¹¹⁴ se je na Koroškem pojavil odvetnik Janko Brejc (1903), ki je kmalu "prevzel" vodstvene niti slovenske politike v svoje roke (pred tem se je pridružil Katoliški narodni stranki in deloval v Ljubljani, po sporu z Ivanom Šušteršičem pa je odšel v Celovec). Po odprtju svoje odvetniške pisarne v Celovcu je Brejc hitro začel delovati s politiko obrambe slovenščine in njenih pravic na koroških sodiščih.¹¹⁵ Že konec leta 1903 se je pokazala njegova aktiv-

¹¹¹ Prim. Mir, 13. 12. 1900.

¹¹² Moritsch, Politična zgodovina Celovca, str. 39.

¹¹³ Melik, Volitve, str. 246-248.

¹¹⁴ Mir, 19. 9. 1901.

¹¹⁵ Prim. Andrej Rahten: Pomen Janka Brejca in drugih pravnikov za koroške Slovence. V: Eliten und Nationwerdung, str. 9-26.

nost, ko je dosegel vsaj to, da so bili predsedniki sodišč prisiljeni prestaviti obravnave zaradi neznanja slovenščine članov porot oziroma senatov v obravnava slovenskih strank, dokler niso imenovali novih, ki so bili večji slovenščine.¹¹⁶ Nemški nacionalci so ga zaradi tega označili kot kranjskega hujskaškega advokata ("eingewanderter krainerischer Hetzadvokat"). Toda tudi njegova navzočnost ni bistveno spremenila razmerja sil na Koroškem, kljub temu da je prevzel vodstvo slovenskih katoliško-političnih in gospodarskih društev.¹¹⁷ Po vzoru kranjske katoliške stranke je reorganiziral koroško katoliško stranko (politični katolicizem). Pri pogajanjih za splošno volilno pravico z dunajsko vlado je prišlo leta 1906 do spora med Brejcem in kranjskim katoliškim vodstvom (Ivan Šušteršič), ki mu je očitalo, da je pri pogajanjih "pozabil" na spremembo volilne geometrije na Koroškem (naslednje leto se je vseeno pobotal s Šušteršičem). Slovensko klerikalno vodstvo se je ob nemški prevladi naslonilo tudi na nemške konservativce in poskušalo ustanoviti slovensko liberalno skupino na Koroškem. Ob podpori vodstva ljubljanske Narodne napredne stranke je del slovenske inteligence začel izdajati list "Korošec" (izhajal v letih 1907-1911). To je bil prvi korak k ustanovitvi slovenske liberalne stranke (v konkurenci s klerikalnim "Miom"), toda dlje od tega ni prišlo. Na drugi strani je katoliški ekskluzivizem, ki se je vzpostavljajal na predvečer prve svetovne vojne, leta 1909 pripeljal do ustanovitve Vseslovenske ljudske stranke (Brejc je postal drugi človek stranke in podpiral smer Janeza Evangelista Kreka). V povezavi s hrvaško stranko prava je stranka postala najmočnejša stranka v južno-slovenskem delu monarhije.¹¹⁸ Kljub temu pa stranka na Koroškem ni požela velikih uspehov, čeprav je Brejc zavračal liberalizem, češ da ni potrebe po liberalni stranki na Koroškem,¹¹⁹ saj je volilna geometrija onemogočala slovenski politični "prodor" (ki se je v ostalih slovenskih deželah močnejše udejanjil). Kljub temu je Brejc prinesel na Koroško svež veter z dovolj energije in nekaj političnimi izkušnjami. Pod Brejčevim vodstvom se je začela slovenska gospodarska samopomoč. Slovenci so začeli poslovati in predvsem kupovati pri Slovencih oziroma v trgovinah, kjer jih lastniki niso diskriminirali zaradi jezika.¹²⁰ Ta taktika je prinesla uspehe. Na to preprosto, a učinkovito taktiko so se nemški politični krogi hitro odzvali. Po njihovem mnenju je bila takšna taktika nepoštena, a Brejca in somišljenikov to ni pretirano motilo. Politični uspehi so prinesli Brejcu mesto nespornega voditelja Slovencev na Koroškem.

Po uvedbi splošne volilne pravice leta 1907 so se volilni okraji priredili v škodo slovenskih prebivalcev, ko so slovenske predele priključili k nemškemu prebivalstvu, kar je jasno demantiralo demokratičnost politike (močnejših) Nemcev na Koroškem. Le v enem volilnem okraju (med Borovljami in Mežiško dolino) so Slovenci mogli računati na volilni uspeh.¹²¹ Slovenska stranka je v tem času kljub temu dosegla glavne uspehe na Koroškem (na državnozborskih volitvah leta 1907 s Francem Grafenauerjem v volilnem okraju Borovlje in deželnozborskih volitvah

¹¹⁶ Prim. Mir, 3. 9., 17. 9., 1. 10., 8. 10., 19. 11. 1903.

¹¹⁷ O društvih na Koroškem glej sicer več Werner Drobosch: Vereine und Verbände in Kärnten (1848-1938). Klagenfurt 1991, str. 39-64.

¹¹⁸ Andrej Rahten: Pozabljeni slovenski premier. Politična biografija dr. Janka Brejca (1869-1934). Celovec - Ljubljana - Dunaj 2002, str. 323-324.

¹¹⁹ Prim. Mir, 9. 10. 1909, 3. 12. 1910.

¹²⁰ Prim. Mir, 11. 8. 1904.

¹²¹ Pleterski, Pomen koroške preteklosti, str. 28.

leta 1909 s slovenskima kandidatom, nemškim konservativcem Ellersdorferjem in Grafenauerjem v volilnih okrajih Velikovec in Pliberk). Na zmago v kakem okraju deželnozborske splošne kurije ni bilo upati. Leta 1911 se je slovenska stran kljub polomu Centralne zadružne blagajne v Celovcu¹²² dobro odrezala na državnozborskih volitvah. K temu je pripomogel tudi "fiasko" slovenskih liberalcev na Koroškem, ki so zaradi omahljivih stališč in napačnega pristopa do socialdemokracije predali "žezlo" klerikalni strani in na državnozborskih volitvah podprli kandidata slovenske klerikalne stranke Grafenauerja.¹²³

Nemški pritisk pa se je vseskozi nadaljeval. Nemško časopisje je celo napadlo celovško podružnico ljubljanske Kreditne banke, češ da je tujec v deželi.¹²⁴ Tudi jezikovne razmere so se vse bolj zaostrovale, še posebej na sodiščih, kjer je tudi Brejčev zanos delno usahnil.¹²⁵ Deželna vlada je še bolj načrtno zavračala slovenske pobude glede slovenskega jezika, razveljavljala slovenske občinske zmage¹²⁶ oziroma premeščala slovenske uradnike.¹²⁷ Krški knezoškofijski ordinariat je celo izdal odločbo o župnijskih matrikah izključno v nemškem jeziku¹²⁸ in "pritegnil" koroški vladni usmeritvi. Zahtevo občinskega odbora v Selah po dvojezičnih razglasih s strani celovškega okrajnega glavarstva (8. 6. 1907) je glavar Grabmayer zavrnil (13. 7. 1907), češ da Koroška nikakor ni dvojezična dežela. Potem ko se je župan Janez Užnik sicer neuspešno pritožil na koroško vlado, nato pa še na finančno ministrstvo, si je s tem samo nakopal vedno hujše napade Nemcev, ki so Slovence vedno bolj šikanirali (državnozborski poslanec Nagele je govor poslanca Grafenauerja (19. 12. 1907) označil kot sramotenje Koroške, ko se je postavil v bran Slovincem).¹²⁹ Koroški Nemci so vse bolj pozivali k slogi in odločnejšemu napadu na Slovence in "slovenizacijo" dežele,¹³⁰ ki pa je seveda nikjer ni bilo. Leta 1909 so ustanovili še "društvo nemških državnih nameščencev na Koroškem", ki naj bi varovalo "interese nemških državnih nameščencev proti vedno večjemu vri-vanju ljudi druge narodnosti in vsaj sedanjo narodno posest pri uradih in stremelo za tem, da zasedejo prosta mesta če le mogoče Nemci". Tako so s priseljenimi nemškimi železničarji, orožniki in učitelji ustvarili novo nemško "postojanko".¹³¹

Od leta 1907 naprej je bila na sodiščih in pri zemljiški knjigi uvedena samo nemščina (ne glede na člen 19. decembrske ustave).¹³² Celovško sodišče je konec leta 1907 zavrnilo razpravo, ker nobena izmed dveh strank ni znala nemško.¹³³ Tudi naslednje leto se je primeril podoben škandal (21. 4. 1908), ko sta slovenska odvetnika zahtevala za svoji stranki razpravo v slovenščini, sodnik pa jima je eno-

¹²² Centralna blagajna, ki je bila v rokah krščanskih socialcev, je na Koroškem delovala od leta 1900, vanjo pa je bilo vključenih nekaj slovenskih zadrug, ki so skušale rešiti slovensko prebivalstvo nemškega vpliva. Pred prvo svetovno vojno je slovensko zadružništvo na Koroškem (pod "idejnim" vodstvom Janeza Evangelista Kreka) izkazovalo dobrih 50 zadrug in društev. Avguštin Malle: *Gospodarski vidiki življenja koroških Slovincem*. V: *Koroški Slovenci 1900-2000*, str. 108, 118.

¹²³ Pleterski, *Narodna in politična zavest*, str. 232-240.

¹²⁴ *Mir*, 10. 3. 1904.

¹²⁵ *Prim. Mir*, 9. 6. 1904.

¹²⁶ *Prim. Mir*, 16. 6. 1904.

¹²⁷ *Prim. Mir*, 3. 11. 1904.

¹²⁸ *Mir*, 15. 12. 1905.

¹²⁹ *Mir*, 4. 1., 18. 1. 1908.

¹³⁰ *Mir*, 11. 4. 1908.

¹³¹ Grafenauer, *Koroški Slovenci*, str. 23-24; isti, *Germanizacija*, str. 262-263.

¹³² *Prim. Mir*, 9. 2. 1907.

¹³³ *Mir*, 19. 10. 1907.

stavno odvezel besedo in odločil, da bo s strankama sam razpravljajal.¹³⁴ Nemci so odločno terjali, da je potrebno slovenske vloge na sodišču brezpogojno odkloniti. Podoba se je dogajala tudi na železniških postajah. Celovski kolodvor tako ni dobil "po pomoti" vzdevka "kolodvor jezikovnih škandalov", saj so se železniški uradniki na vse pretege otepali slovenščine z besedami "Versteh' nit windisch" ali "Klogenfurt is a tajtsche Schtot".¹³⁵ Skupina slovenskih fantov je na začetku leta 1910 (27. 2.) npr. zahtevala na kolodvoru vozovnice, blagajničarka pa jih je odslavila. Ko so na postaji naključno srečali Brejca in ko so se po njegovem posredovanju pritožili, so s tolmačem le dobili karte. O "celovškem škandalu" je v državnem zboru govoril tudi Grafenauer (24. 2. 1910),¹³⁶ toda njegova akcija ni bila nič kaj uspešna. V tem kontekstu je zadnje ljudsko štetje na Koroškem leta 1910 (za razliko od prvega popisa prebivalstva po občevalnem jeziku leta 1880) "postreglo" z mnogo manjšim številom ljudi s slovenskim občevalnim jezikom (s slabih 30% na dobrih 18%,¹³⁷ v Celovcu, ki je tik pred vojno veljal za popolnoma nemško mesto, pa se je delež prebivalcev s slovenskim občevalnim jezikom zmanjšal s 3,5% na 2,4%).¹³⁸ Uspeh nemške nacionalistične propagande (in retorike) je bil tako popoln. Deželni predsednik Hein je celo ukazal razpust Katoliškega političnega društva (8. 1. 1911), ker je izvedlo privatno štetje (16. 8. 1911 je notranje ministrstvo razpust razveljavilo, češ da niso prekoračili pooblastil).¹³⁹ Z izrinjanjem slovenščine iz javnega življenja so koroški Nemci seveda kršili ustavne pravice in dosegli, da je bilo v slovenskih in narodnostno mešanih predelih na Koroškem leta 1913 ob 1463 nemških samo 66 slovenskih uradnikov.¹⁴⁰ Na drugi strani pa je Koroška "premogla" pred prvo svetovno vojno le tri javne slovenske šole in 89 utrkvističnih (medtem ko ni bilo do konca 19. stoletja v deželi nobene slovenske javne šole).¹⁴¹

Tik pred prvo svetovno vojno je nemški nacionalizem kljub svojemu političnemu monopolu še vedno vztrajno prodiral med slovensko kmečko prebivalstvo, češ da je izjemno koristno, če se odrečejo svoje politične individualnosti. Odziv na Brejčevo brošuro *Aus dem Wilajet Kärnten*,¹⁴² ki jo je izdal leta 1913, je bil izjemno oster. V spisu *Die Wahrheit über Kärnten* iz leta 1914 je nemška nacionalna ideologija zagovarjala vodilni položaj Nemcev na Koroškem in odklanjala slo-

¹³⁴ *Mir*, 25. 4. 1908.

¹³⁵ *Mir*, 23. 1. 1909.

¹³⁶ *Mir*, 5. 3. 1910.

¹³⁷ Bogo Grafenauer: *Koroški Slovenci v zgodovini*. Znanstveni institut pri predsedstvu SNOS. Ljubljana, 1945, str. 15. Delež prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom se je v 30. letih znižal na dobrih 66.000 oseb. Prim. Malle, *Gospodarski vidiki*, str. 103; Perchinig, "Wir sind Kärntner und damit hat sich's ...", str. 31-33. Obširneje o tej temi v Bogo Grafenauer: *Narodnostni razvoj na Koroškem od srede 19. stoletja do danes*. V: *Koroški zbornik*, str. 165-196. Janko Pleterski navaja za štetje leta 1910 sicer 21% prebivalstva s slovenskim občevalnim jezikom. Pleterski, *Pomen koroške preteklosti*, str. 30.

¹³⁸ Werner Drobesh: *Die Provinzhauptstadt Klagenfurt - gesellschaftlicher Wandel und Vereinskultur im "peripheren Zentrum" (1765-1914)*. V: *800 Jahre Klagenfurt*. Klagenfurt 1996, str. 314. O jezikovni in kulturni podobi Celovca od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne prim. Peter Wiesflecker: *Klagenfurt als Sitz kultureller Institutionen der Kärntner Slowenen*. V: *800 Jahre Klagenfurt*, str. 421-431.

¹³⁹ *Prim. Mir*, 16. 9. 1911.

¹⁴⁰ Grafenauer, *Koroški Slovenci*, str. 23-24; isti, *Germanizacija*, str. 262-263.

¹⁴¹ Več o tem glej Grafenauer, *Germanizacija*, str. 260-262.

¹⁴² *Aus dem Wilajet Kärnten*. Celovec, 1913. Brošura je jasno predstavila katastrofalne jezikovne razmere na Koroškem, ob tem pa se zavzela za enakopravno Avstrijo in zavrnila domnevna panslavistična čustva koroških Slovencev. Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*, str. 145-155.

venske emancipacijske težnje.¹⁴³ Državnozborski poslanec celovškega volilnega okraja (in govornik nemško usmerjenih "Slovencev") Jakob Lutschounig je v "Štajercu" utemeljeval potrebo po enojezični državni upravi (v Cislitvaniji in ne samo na Koroškem). Leta 1914 je spregovoril na shodu "Bauernbunda", češ da "so tisti, ki so vpeljali nemščino v ljudski šoli, prav dobro vedeli, zakaj to storijo. Danes nimamo na Koroškem nobenega Slovenca, ki ne bi znal nemško. // Nemci so v večini; zakaj bi torej nemščina ne bila prometni jezik? Ravno zaradi mnogojezičnosti je naš upravni aparat tako drag // Mi koroški Slovenci hočemo enotno upravo in to je nemško, ker nam ta ceneje pride." Toda kljub vsem ugodnim pogojem pa nemška nacionalna politika ni dokončno prodrla med slovensko kmečko prebivalstvo. Zajela je del večjih kmetov, trgovcev in obrtnikov ter del vaškega prebivalstva. Velika večina slovenskih kmečkih posestnikov pa je kljub temu stala za slovensko klerikalno stranko. Vzrok za relativni uspeh nemških nacionalcev je tako tičal v posestni strukturi in razviti gospodarski, prosvetni in politični organizaciji. Dodaten pritisk so koroški Slovenci občutili še med prvo svetovno vojno, ko so oblasti zaradi domnevnih protidržavnih dejanj aretirale vidnejše posameznike.¹⁴⁴ Dokončno vlogo pri "ponemčenju" slovenskega prebivalstva, ki se je pokazalo leta 1920 na plebiscitu, pa je odigrala socialdemokracija, ki je z nadnacionalnimi gesli sprožila premik v slovenskem političnem razvoju na Koroškem.¹⁴⁵

Skratka, razvojni lok je na Koroškem tekel povsem drugače kot na Kranjskem ali na Štajerskem. Če je bila Kranjska na prelomu stoletja (skoraj) povsem slovenska dežela, na Spodnjem Štajerskem pa se je vse bolj odvijala "slovenizacija" dežele, česar se je nemška stran vse bolj bala, je na Koroškem vseskozi prevladovala nemška stran. Ta je zaradi volilne strukture okrajev in prebivalstva igrala vodilno vlogo na vseh področjih javnega življenja, teh pa ni izpustila iz rok vse do propada dvojne monarhije. Tudi agilnost Slovenske ljudske stranke pod vodstvom Janka Brejca desetletje pred prvo svetovno vojno ni obrodila sadov. Nacionalno homogenost "slovenske" Koroške je prinesla šele prva svetovna vojna, ko je bila po razpadu dvojne monarhije priključena Kraljevini SHS, medtem ko je slovensko prebivalstvo na avstrijskem Koroškem, ki se je na plebiscitu odločilo za Avstrijo, še naprej ostajalo v podrejenem položaju. Toda to je že druga zgodba.

¹⁴³ Moritsch, Nacionalne ideologije, str. 16; Rahten, Pozabljeni slovenski premier, str. 161-171.

¹⁴⁴ Prim. Janko Pleterski: Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914-1917. Priloge poročilom vladne komisije (izbor). Ljubljana 1982, str. 128-161; isti: Politično preganjanje Slovencev v Avstriji. Poročili vojaške in vladne komisije. Ljubljana 1979.

¹⁴⁵ Pleterski, Narodna in politična zavest, str. 241-242; prim. Janko Pleterski: Koroški Slovenci in plebiscit. V: Koroška in koroški Slovenci, str. 168-181; Perchinig, "Wir sind Kärntner und damit hat sich's ...", str. 69-85.

Filip Čuček

NATIONAL COHABITATION IN THE ("SLOVENIAN") CARINTHIA DURING THE AUSTRIAN
CONSTITUTIONAL PERIOD

S u m m a r y

If in the time of the March Revolution the Slovenian side in Carinthia relatively successfully initiated the Slovenian cultural (and political) development, years of renewed absolutism suppressed every form of (Slovenian) political expression. The renewal of the constitutional life brought fresh air to Carinthia. However, due to the position of the "Slovenian" part of Carinthia within the province the situation of the Carinthian Slovenians was much worse than that of Slovenians in Carniola or Styria. The distribution of constituencies with regard to the number of the Slovenian or German population was "designed" in favour of the German population.

After the Slovenian public warmly welcomed the rise of the new Prime Minister Eduard Taaffe after the defeat of the German constitutional loyalists in 1879, the situation started improving. In Carinthia, however, the Slovenian political "leadership" was unable to follow in the footsteps of the strengthening Slovenian assertion in the other two provinces (Carniola and Styria). In the beginning of 1883 Josip Vošnjak called upon the Carinthian Slovenians to encourage the establishment of loan banks, for the German pressure on the linguistic border kept increasing. The foundation of the St. Cyril and Methodius Company branches, the first of which was established in Carinthia in the beginning of 1886 in Klagenfurt and which were supposedly going to stand up to the German Schulverein, gave some hope to the Carinthian Slovenians. However, the Austrian constitutional period in Carinthia was determined by the German bourgeoisie. However, the wavering Slovenian voters also contributed to the failures of the Slovenian party in Carinthia.

In 1890 the Slovenian party named the Catholic Political and Economic Society for Slovenians in Carinthia was restored. However, the politics in the province did not pay any heed to the Slovenian demands. In the Taaffe period no such progress took place for Slovenians in Carinthia as in Carniola and, to a somewhat lesser degree, Styria. Despite the fact that the Carinthian Slovenian newspaper kept bringing the attention of the Carinthian Slovenians to the Language of Communication section, the 1890 population census indicated that the number of people communicating in the Slovenian language was decreasing.

Until 1907 the Carinthian Slovenians could only rely on two mandates in the National Assembly. In the 1860s they tried introducing a kind of a democratic agreement "one Member of Parliament to us, Slovenians; another to you, Germans", but this agreement was soon over. The electoral alliance with the German conservatives, according to which the German conservatives in the Slovenian districts would vote for Slovenians, while in the German districts Slovenians would vote for the German conservatives (in mixed National Assembly constituencies common candidates - Slovenian and German - were usually nominated) was another attempt. However, this method was also quite unsuccessful. Carinthian Slovenians got their first National Assembly candidate as late as in 1897 (Lambert Einspieler).

Carinthian Germans resorted to various methods to achieve their goals. At the turn of the century the German national movement promoted their anti-Slovenian struggle with publications in the Slovenian language. In the time of the strongest German pressure the lawyer Janko Brejc appeared in Carinthia (1903) and soon "took the reins" of the Slovenian politics into his hands. As a result German nationalists called him a "Carniolan lawyer agitator" ("eingewanderter krainerischer Hetzadvokat"). However, even his presence failed to significantly alter the balance of powers in Carinthia. Nevertheless, at this time the Slovenian party achieved its greatest successes in Carinthia (at the 1907 National Assembly elections with Franc Grafenauer in the Borovlje constituency, and in 1909 with Slovenian candidates - the German conservative Ellersdorfer and Grafenauer - in the Völkermarkt and Bleiburg constituencies). However, a victory in any district of the National Assembly general curiae was beyond hope.